

The effect of social factors of place in informal settlements on the social empowerment of residents the Case study of informal settlements of Tabriz city

Zahra Shahihagh¹ , Minou Gharehbaghlou² ✉, Hamed Beyti³

1. Department of Architecture and Urban Planning, Faculty of Architecture and Urban Planning, Tabriz Islamic Art University, Tabriz, Iran. **E-mail:** za.shahihagh@tabriziau.ac.ir

2. (Corresponding Author) Department of Architecture and Urban Planning, Faculty of Architecture and Urban Planning, Tabriz Islamic Art University, Tabriz, Iran. **E-mail:** M.gharehbaghlou@tabriziau.ac.ir

3. Department of Architecture and Urban Planning, Faculty of Architecture and Urban Planning, Tabriz Islamic Art University, Tabriz, Iran. **E-mail:** h.beyti@tabriziau.ac.ir

Article Info

Article type:
Research Article

Article History:

Received:

27 August 2023

Received in revised form:

28 November 2023

Accepted:

31 December 2023

Available online:

28 January 2024

Keywords:

Informal Settlements,
Social Empowerment,
Social Capital,
Sense Of Security,
Tabriz.

ABSTRACT

Empowerment is one of the most effective ways to improve the situation of informal settlements. The social dimension of empowerment is the concern of many thinkers who consider it effective in solving the problems of marginalization. The purpose of the research is to investigate the effect of social factors of place in informal settlements on the social empowerment of its residents. Regarding the data collection and analysis method, the current research is of the correlation type and is based on the structural equation model. The library and field data collection method is a questionnaire that is completed with a sample of 150 people from the informal areas of Tabriz city. This research evaluated social factors of place, the independent variable, and social empowerment as the dependent variable. Based on the findings of the research in the theoretical part of social factors affecting the place of two factors, social capital and sense of security, in the informal settlements of Tabriz city, there is a significant relationship between the social factors of the place that affect the body of these settlements and social empowerment (awareness, interaction, and social participation). Also, the factor of social capital has a greater impact on social empowerment than the factor of sense of place security. Among the criteria of social capital, the criterion of social belonging and the components of a sense of security, supervision, and control have the most significant impact on the social empowerment of residents. Therefore, the use of public space, the existence of mixed uses, and the improvement of visual accessibility will impact the social empowerment of the residents of informal settlements.

Cite this article: Shahihagh, Z., Gharehbaghlou, M., & Beyti, H. (2023). The effect of social factors of place in informal settlements on the social empowerment of residents the Case study of informal settlements of Tabriz city. *Geographical Urban Planning Research Quarterly*, 11 (4), 237-256. <http://doi.org/10.22059/JURBANGEO.2024.370183.1902>

© The Author (s).

Publisher: University of Tehran Press

Extended Abstract

Introduction

The unbalanced and rapid physical development of cities has many adverse economic, social, and physical consequences, one of which is the development of informal settlements, and the empowerment strategy for organizing these settlements has a high place in the world in different economic, social, and psychological dimensions. The social dimension of empowerment concerns many thinkers who consider its effect on marginalization much more than other factors. Social empowerment makes people use their social capacities and potential to progress at different personal and social levels. In terms of people's socialization, being in key social environments and creating social interactions can accelerate the process of people's socialization. Considering that space is a platform that can influence social behaviors and their effects, the research aims to investigate the impact of social factors in the body of informal settlements on the social empowerment of its residents. In this regard, the current research intends to answer the question of what effect the social factors of the place in informal settlements have on the social empowerment of its residents. To achieve success, the impact of these factors must be examined, and the most influential component, the social dimension of the empowerment approach in such contexts, must be introduced for special attention.

Methodology

The research method is based on the objective, applied, and based on the method, descriptive-analytical. The data collection method was carried out in two ways as library and field studies. In other words, the documentary and library method was used in the subject and background literature section, and the questionnaire technique was used in the field studies section. The statistical population of the research is the residents of four informal areas of Tabriz city (north, northwest, south, and southwest areas), and the sample size was considered to be 150. The basic research method is a correlation; in order to evaluate the operational pattern of research and

determine the relationship between independent variables (social factors of place) and dependent variables (social empowerment) simultaneously, the multivariate method of modeling structural equations has been used, which is a combination of factor analysis and it uses path analysis. Then, the factor load of each criterion and the position of each component of the theoretical model were determined.

Results and discussion

Based on the existing literature, the findings of the theoretical part of the research show that the factors of social capital and sense of security affect the physicality of the place and that the factor of social capital includes the components of interaction, participation, trust, and social belonging. Also, a sense of security includes the components of permeability, monitoring, control, and activity. According to the analyses carried out to improve informal settlements, paying attention to the social factors affecting the structure of these environments increases the social empowerment of its residents, and the factor of social participation is the most effective factor of social empowerment compared to the two factors of awareness and social interaction.

Conclusion

The results of data analysis and structural equation show that, without a doubt, the environment plays an essential role in developing and improving people's social skills and abilities; the presence of people in an environment with constructive communication can cause the transfer of constructive social capacities of people to other fields as well. In fact, it can be said that the social factors affecting the body of the place in the informal settlements of Tabriz have an effect on the social empowerment of its residents. Among the social factors affecting the physicality of the place, the social capital factor has more influence on the social capability of the residents than the sense of security. Among the factors of social capital, the components of social belonging and trust, and among the factors of the sense of security, the components of supervision and control have the most influence. Considering that responding to

the social needs of humankind and providing the necessary opportunities for social experiences requires the existence of space, and public space has a huge capacity to respond to this aspect in urban societies, so thinking of measures to realize and increase belonging, social trust and monitoring and control in these neighborhoods and spaces, such as the use of public space, the existence of mixed uses and improving visual access, help to improve the process of residents' participation, and as a result, make empowerment projects successful in the social dimension.

Funding

This research is supported by Iranian Urban Regeneration Company with contract number 16997 dated 2022 - 7 - 27.

Authors' Contribution

All of the authors approved the content of the manuscript and agreed on all aspects of the work.

Conflict of Interest

Authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

The authors express their gratitude to Iran's Urban Regeneration Company and all those who helped us in conducting this research.

تأثیر عوامل اجتماعی مکان در سکونتگاه‌های غیررسمی بر توانمندسازی اجتماعی ساکنان مطالعه موردی: سکونتگاه‌های غیررسمی شهر تبریز

زهرا شاهی حق^۱، مینو قره‌بگلو^۲، حامد بی‌تی^۳

۱- گروه معماری و شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، ایران. رایانامه: za.shahihagh@tabriziau.ac.ir

۲- نویسنده مسئول، گروه معماری و شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران. رایانامه:

M.gharehbaghlou@tabriziau.ac.ir

۳- گروه معماری و شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران. رایانامه: h.beyti@tabriziau.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	توانمندسازی یکی از کارآمدترین راهبردها جهت بهبود وضعیت سکونتگاه‌های غیررسمی است. بعد اجتماعی توانمندسازی مورد توجه بسیاری از اندیشمندان است که آن را بر رفع معضلات حاشیه‌نشینی مؤثر می‌دانند. هدف پژوهش بررسی تأثیر عوامل اجتماعی مکان در سکونتگاه‌های غیررسمی بر توانمندسازی اجتماعی ساکنان آن است. پژوهش حاضر از نظر شیوه گردآوری و تحلیل اطلاعات، از نوع همبستگی و مبتنی بر مدل معادلات ساختاری است. روش جمع‌آوری داده‌ها کتابخانه‌ای و میدانی به شیوه تکمیل پرسشنامه با تعداد ۱۵۰ نفر نمونه از ساکنان پهنه‌های غیررسمی شهر تبریز است. در این پژوهش، عوامل اجتماعی مکان، متغیر مستقل و توانمندسازی اجتماعی به‌عنوان متغیر وابسته مورد ارزیابی قرار گرفت. سپس، بار عاملی هر سنج و جایگاه هریک از مؤلفه‌های الگوی نظری تعیین شد. بر اساس یافته‌های پژوهش در بخش نظری عوامل اجتماعی مؤثر بر کالبد مکان دو عامل سرمایه اجتماعی و حس امنیت می‌باشد؛ که در سکونتگاه‌های غیررسمی شهر تبریز، بین عوامل اجتماعی مکان که بر کالبد این سکونتگاه‌ها تأثیر می‌گذارند با توانمندسازی اجتماعی (آگاهی، تعامل و مشارکت اجتماعی) رابطه معناداری وجود دارد. همچنین عامل سرمایه اجتماعی نسبت به عامل حس امنیت مکان تأثیر بیشتری بر توانمندی اجتماعی دارد و از بین معیارهای سرمایه اجتماعی معیار تعلق اجتماعی و از بین مؤلفه‌های عامل حس امنیت، نظارت و کنترل بیشترین تأثیر را بر توانمندسازی اجتماعی ساکنان دارند. بنابراین استفاده از فضای عمومی، وجود کاربری‌های مختلط و بهبود دسترسی‌پذیری بصری بر توانمندسازی اجتماعی ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی تأثیرگذار خواهند بود.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۶/۰۵	
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۹/۰۷	
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۰/۱۰	
تاریخ چاپ: ۱۴۰۲/۱۱/۰۸	
واژگان کلیدی: سکونتگاه‌های غیررسمی، توانمندسازی اجتماعی، سرمایه اجتماعی، حس امنیت، تبریز.	
استناد: شاهی حق، زهرا؛ قره‌بگلو، مینو و بی‌تی، حامد. (۱۴۰۲). تأثیر عوامل اجتماعی مکان در سکونتگاه‌های غیررسمی بر توانمندسازی اجتماعی ساکنان مطالعه موردی: سکونتگاه‌های غیررسمی شهر تبریز. <i>پژوهش‌های جغرافیای برنامه‌ریزی شهری</i> ، ۱۱(۴)، ۲۳۷-۲۵۶.	
http://doi.org/10.22059/JURBANGEO.2024.371155.1908	
	ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

مقدمه

با رشد و توسعه سریع و فزاینده مناطق شهری، افزایش ناهمگونی در جامعه نیز وجود دارد که منعکس‌کننده تفاوت‌های اجتماعی در بین جمعیت است. این ناهمگونی با جزئیات بیشتری از طریق تقسیم بین بخش رسمی و غیررسمی در مناطق شهری منعکس می‌شود (Achmad, 2024: 2122). سکونتگاه غیررسمی شکلی از اسکان قشر کم‌درآمد و مهاجر در نقاط صدمه‌پذیر است که به صورت خودرو و فاقد مجوز رسمی به وجود می‌آیند (UN-Habitat, 2013). با توجه به فقدان پاسخ مناسب به افزایش تقاضای مسکن در شهرهای مهاجرپذیر، اسکان غیررسمی راه چاره‌ای است که افراد در پاسخ به نیاز سرپناه خویش اندیشیده‌اند (Nassar & Elsayed, 2018:2) و وجود این مناطق نشان‌دهنده نابرابری در دسترسی به امکانات و زیرساخت‌های اولیه است (Evers & Korff, 2022). عینیت یافتن جنبه‌های کالبدی فقر به صورت سکونتگاه‌ها و محلات غیررسمی، به مشخصه اکثر کلان‌شهرها و شهرهای بزرگ کشورهای در حال توسعه تبدیل شد (Kellett, 2011: 3). که ۳۰ درصد ساکنان مناطق شهری کشورهای در حال توسعه را به خود اختصاص می‌دهند (کیانی و همکاران، ۱۳۹۹: ۲). این نشان می‌دهد که پدیده اسکان غیررسمی دارای ابعاد وسیع و بعضاً پنهانی است که مختص کشور ما نیست (زنگنه و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۳۹) و داده‌های رفاه در سکونتگاه‌های غیررسمی به‌طور خاص در شهرهای ایران و در سکونتگاه‌های غیررسمی در سطح جهان به شدت دچار کمبود است (Hosseini et al., 2023). عمده‌ترین مشکلات ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی و حاشیه‌ای شهر تبریز شامل دسترسی ناکافی به خدمات و زیرساخت‌های اولیه و سطوح بالای از خطرات زیست‌محیطی از جمله آلودگی صوتی و کیفیت پایین هوا و آب می‌باشد (Azarafza & Ghazifard, 2016; Ghanbari Ghozikali et al., 2013). به علاوه ساکنان آن ممکن است از طردشدگی اجتماعی و اقتصادی رنج ببرند که منجر به عدم دسترسی به آموزش، مراقبت‌های بهداشتی و فرصت‌های شغلی می‌شود. همچنین شرایط مخاطره‌آمیز زندگی در این سکونتگاه‌ها منجر به احساس ناامنی و ترس در ساکنان می‌شود (Asadi & Jafari Sadeghi, 2019) و زندگی آبدی و مبارکی، (۱۳۹۱). در مجموع چالش‌های پیش روی ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی و حاشیه‌ای شهر تبریز چندوجهی بوده و ابعاد زیست‌محیطی، اجتماعی و اقتصادی را دربر می‌گیرد. این معضلات را می‌توان با توانمند کردن افراد محلی کاهش داد؛ که در ابعاد متفاوت به معنای تقسیم مسئولیت و قدرت به رده‌های مختلف اجتماعی و مبارزه با بی‌قدرتی و افزایش مشارکت است (شاطریان و کیانی سلمی، ۱۳۹۵: ۶۳). توانمندسازی، توسعه اجتماع محلی می‌باشد که سنگ بنای آن سازمان‌دهی اجتماع محلی و نیازمند بسیج قابلیت‌های درون‌زای اجتماع است (هاشم‌پور و همکاران، ۱۴۰۱). توانمندسازی تنها مستلزم افزایش ظرفیت فردی نیست، بلکه تقویت ظرفیت جمعی جامعه برای سازگاری و رشد با هم است (Susilawati, 2016). هویت الیور (۲۰۲۰) با تأکید بر توانمندسازی اجتماعی، بیان می‌کند که جوامع، می‌توانند سازمان‌دهی بیشتری نسبت به افراد به‌تنهایی داشته باشند (Hoyt-oliver, 2020). همچنین تانزیل^۲ هم از جمله دلایل اساسی جهت توفیق رویکرد توانمندسازی را توجه به سرمایه‌های اجتماعی و فرهنگی ساکنین می‌داند (Tanzil, 2018). در واقع توانمندسازی اجتماعی نقش بسیار مرتبطی در تلاش برای ریشه‌کنی فقر در شهرها دارد و از طریق افزایش آگاهی جامعه و مشارکت در تصمیم‌گیری‌های محلی، می‌تواند سیاست‌ها و برنامه‌های توسعه‌ای را شکل دهد که فراگیرتر و پاسخگوتر به نیازهای واقعی جامعه می‌باشد (Sumodiningrat, 2007). توانمندی اجتماعی اشاره به وضعیتی دارد که افراد ضمن از بین بردن موانع و محدودیت‌ها موجود به ارتباط با محیط اجتماعی خود می‌پردازند تا بتوانند حضور فعال در محیط اجتماعی داشته باشند. به عبارتی توانمندی اجتماعی به قابلیت‌های افراد در جهت تعامل با محیط اجتماعی خود

1. Hoyt-oliver

2. Tanzil

اشاره دارد (Casey et al., 2010). این نوع توانمندی سبب می‌گردد تا افراد از ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های اجتماعی استفاده لازم در جهت ارتقا در سطوح مختلف فردی و اجتماعی داشته باشد (Kang, 2020). در مسیر اجتماعی شدن افراد، حضور در محیط‌های اجتماعی بسیار مهم و کلیدی است و ایجاد تعاملات اجتماعی می‌تواند جریان اجتماعی شدن افراد را تسریع دهد (Gruneau, 1983; Adeleke & Adeyemi, 2020; Anderson-Butcher, 2019). بنابراین با توجه به معضلات بسیار سکونتگاه‌های حاشیه‌ای و غیررسمی تبریز و اینکه فضا بستری است که می‌تواند با القائات خود بر رفتارهای اجتماعی تأثیر بگذارد (مانی‌فر، ۱۳۸۹؛ لطیفی و دیگران، ۱۳۹۴:۱۰۷)، پرداختن به بحث عوامل اجتماعی مکان در سکونتگاه‌های غیررسمی شهر تبریز که می‌تواند بر توانمندی اجتماعی ساکنان آن مؤثر باشد، ضرورت می‌یابد. بنابراین فرضیه پژوهش بر این استوار است که عوامل اجتماعی مؤثر بر کالبد محیط در سکونتگاه‌های غیررسمی بر توانمندسازی ساکنان آن محیط تأثیرگذار است. در این راستا پژوهش حاضر در نظر دارد به این سؤال پاسخ دهد که عوامل اجتماعی مکان در سکونتگاه‌های غیررسمی چه تأثیری بر توانمندسازی اجتماعی ساکنان آن دارند؟ تا بتواند با بررسی میزان تأثیر این عوامل و معرفی تأثیرگذارترین مؤلفه جهت توجه ویژه، بعد اجتماعی رویکرد توانمندسازی در این‌گونه بافت‌ها به موفقیت دست یابد.

مبانی نظری

اصطلاح توانمندسازی در سال ۱۹۰۷ در طیف بسیار وسیعی از زمینه‌ها استفاده شده است؛ اما در سطح بین‌الملل به‌عنوان ابزاری برای مبارزه با فقر و توسعه‌نیافتگی به کار می‌رود (Ucar Martinez et al., 2017). راهبرد توانمندسازی، به دنبال ظرفیت‌سازی در اجتماعات برای توانمند نمودن آن‌ها، برای حل مشکلات، با اندیشه و منابع خود افراد آن اجتماع است (هاشم‌پور و همکاران، ۱۴۰۱: ۶۷) و بهترین راهبردی است که می‌تواند با حفظ اصل کرامت انسانی و عدالت اجتماعی، به رشد توانمندی‌ها و ارتقای سطح زندگی ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی منتهی شود (سهم‌پور و معروف‌نژاد، ۱۴۰۰: ۳۶). این راهبرد در ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی و روانی در دنیا جایگاه بالایی دارد و بعد اجتماعی توانمندسازی در نظریات بسیاری از اندیشمندان توانمندسازی همچون سارا لانگه (۱۹۹۱)، استرام کویست (۱۹۹۵)، نایلاکبیر (۲۰۱۲)، (ضائریا و هراواتی، ۲۰۱۹) و هویت الیور (۲۰۲۰) به‌شدت موردتوجه قرار گرفته است؛ چراکه توانمندسازی اجتماعی می‌تواند شبکه‌های قوی و همکاری بین گروه‌های مختلف اجتماعی ایجاد کند (Dhairrya & Herawati, 2019). در رابطه با بحث توانمندسازی اجتماعی در سکونتگاه‌های غیررسمی، ویلیا آچمد در مقاله خود (۲۰۲۴) توانمندسازی اجتماعی را از طریق راهبردهای کل‌نگر از جمله آموزش، تشکیل گروه‌های اجتماعی و مشارکت فعال جامعه، در افزایش ظرفیت و غلبه بر توانمندی و چالش‌های اقتصادی جوامع فقیر شهری مؤثر می‌داند. همچنین صمدزاده (۲۰۲۳) بیان می‌کند تأثیر توانمندسازی بر نوآوری اجتماعی مثبت و معنادار است و عوامل اقتصادی، فرهنگی-اجتماعی و عوامل مدیریتی به ترتیب بر آن مؤثر است. رحیمی راد و اصغر سعدآبادی (۲۰۲۱) مطرح می‌کنند که نوآوری اجتماعی زمانی بیشترین تأثیر را بر توانمندی افراد دارد که افراد در بخش‌های مختلف جامعه، مشارکت و همکاری داشته باشند. اسمواتی و سبحان (۲۰۱۸)

1. Sara Longe
2. Stromquist
3. Naila Kabber
4. Dhairrya & Herawati
5. Hoyt-oliver
6. Willya Achmad
7. Ismowati & Subhan

بیان می‌کند توانمندسازی اجتماعی با ایجاد همبستگی، مشارکت و همکاری، جوامع می‌توانند به‌طور مشترک منابع محلی را شناسایی کنند. این حس مالکیت محلی تلاش‌های کاهش فقر را تقویت می‌کند و محیطی را ایجاد می‌کند که از رشد اقتصادی فراگیر حمایت می‌کند. اکبر و ادلبوس^۱ (۲۰۲۰) در مطالعه‌ای در اندونزی بر تأثیر مکان‌سازی بر ظرفیت محلی، ارتباط اجتماعی تأکید می‌کند و نشان می‌دهد که ابعاد خاص مکان‌سازی، مانند ماهیت فعالیت‌ها و فراوانی آن‌ها، بر جنبه‌های اجتماعی ساکنان و جامعه‌ای که در آن عمل انجام شده است، تأثیر می‌گذارد.

کیانی سلمی و همکاران (۱۳۹۹) پنج دسته عوامل از جمله اقتصادی، اجتماعی، کالبدی، فرهنگی آموزشی، زیست‌محیطی را تبیین‌کننده توانمندسازی ساکنان محله‌های حاشیه‌نشین و غیررسمی می‌دانند که از بین این عوامل، بعد از عامل کالبدی، بهبود ویژگی‌های اجتماعی محله بیشترین تأثیر را دارد. جوادی و همکاران (۱۴۰۲)، توانمندسازی بومی سکونتگاه‌های غیررسمی را متشکل از شش چرخه می‌دانند که بنیادی‌ترین آن "حکروایی" بوده و سایر چرخه‌ها به ترتیب اولویت مشارکت و اعتماد، فرهنگ و اجتماع، هویت، ادراک محیط و سرزندگی می‌باشند. در ارتباط با بعد اجتماعی توانمندسازی، زنگنه و همکاران (۱۳۹۸) مطرح می‌کنند بر اساس مدل رگرسیون چند متغیره بهبود شاخص‌های اجتماعی و اقتصادی بیشترین تأثیر و در اولویت‌های بعدی به ترتیب شاخص واگذاری اختیارات و مشارکت و شاخص امنیت در دستیابی به توانمندسازی سکونتگاه‌های غیررسمی مؤثر خواهند بود. جهانی دولت‌آبادی‌ها (۱۳۹۷) و در پژوهش سروی و همکاران (۲۰۲۳) عناصری مانند آگاه‌سازی و نیز قدرت پیوندها، تعاملات و مشارکت‌های اجتماعی در توانمند ساختن افراد در بعد اجتماعی تأکید شده است. گنجلو و سعیدی‌مفرد (۱۴۰۱) به بررسی جایگاه سازمان‌های مردم‌نهاد در توانمندسازی اجتماعی سکونتگاه‌های غیررسمی پرداخته و دریافته‌اند، سازمان‌های مردم‌نهاد تمایل بالایی به اعتماد اجتماعی و پذیرش توسط ساکنین محلات دارند. هاشم‌پور و همکاران (۱۴۰۱) در مقاله خود به بررسی توانمندسازی اجتماعی در سکونتگاه‌های غیررسمی شهری با تکیه بر دارایی‌ها پرداختند و دریافته‌اند سکونتگاه‌های غیررسمی، حامل ظرفیت‌های اجتماعی و مشارکتی معینی هستند و توانمندسازی ساکنین از طریق دارایی‌های محلی به توسعه اثربخش در کالبد، این بافت‌ها نیز منتهی شده است. طاهری و همکاران (۱۴۰۱) در مقاله خود به بررسی تأثیر مشارکت در فعالیت‌های اوقات فراغت بر توانمندی اجتماعی و رشد اجتماعی پرداخته و دریافته‌اند مشارکت در فعالیت‌های اوقات فراغتی مبتنی بر ورزش بر توانمندی اجتماعی تأثیری معناداری دارد. حیدری ساربان (۱۴۰۰) اثرات توانمندسازی اجتماعی بر بهبود مشارکت سیاسی زنان روستایی شهرستان تبریز را مورد بررسی قرار داده که نتایج آن بیان می‌کند، می‌توان با ارتقای مؤلفه‌های اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی، انسجام اجتماعی، رضایتمندی و مسئولیت‌پذیری زمینه مشارکت سیاسی زنان روستایی را بهبود بخشید. با توجه به مطالعات صورت گرفته پژوهشگران با رویکردهای متفاوت به مطالعه و پژوهش در باب توانمندی اجتماعی با توجه به اهمیت و تأثیرگذاری آن در سکونتگاه‌های غیررسمی پرداخته‌اند؛ همچون مشارکت (Achmad, 2024) و Sadabadi & Rahimi, 2021 و حیدری ساربان، ۱۴۰۰ و طاهری و همکاران (۱۴۰۱)، سرمایه اجتماعی (هاشم‌پور و همکاران، ۱۴۰۱)، فعالیت‌ها (Ismowati & Subhan) و سازمان‌های مردم‌نهاد در تشکلهای محلی و تشکیل گروه‌های اجتماعی (Achmad, 2024) و گنجلو و سعیدی‌مفرد، (۱۳۹۸)، این موضوع را در حوزه‌های گوناگون اجتماعی و فردی بررسی و تحلیل کرده‌اند. با توجه به مطالب بیان‌شده در بحث توانمندسازی اجتماعی عناصری مانند آگاه‌سازی و نیز قدرت پیوندها، تعاملات و مشارکت‌های اجتماعی تأثیرگذارند و می‌توان مؤلفه‌های توانمندسازی اجتماعی را آگاهی اجتماعی، تعامل اجتماعی و مشارکت اجتماعی در نظر گرفت. اما با توجه به تأثیرات مکان بر فرایندهای اجتماعی از یک سو و مسائل خاص و ویژه سکونتگاه‌های غیررسمی نظیر

خطرات زیست‌محیطی و آلودگی‌ها، طردشدگی اجتماعی و اقتصادی و ناامنی و ترس از سوی دیگر، این پژوهش در صدد است، تأثیر عوامل اجتماعی مکان در سکونتگاه‌های غیررسمی را بر فرایندهای توانمندسازی اجتماعی نظیر آگاهی، تعامل و مشارکت اجتماعی بررسی کند.

با توجه به این که در ادبیات توانمندسازی پیوسته شاهد این هستیم که نظریه‌پردازان گوناگون توانمندی را حاصل تعامل بین فرد و محیط می‌دانند و مفهومی چندوجهی که می‌توان آن را در حوزه‌های مختلفی به کار گرفت (زم و همکاران، ۱۳۹۶: ۲۰۳)، دیگر متغیر مورد بررسی در پژوهش حاضر عوامل اجتماعی مکان می‌باشد. رابطه متقابل اجتماعی برای پاسخ به نیازهای انسان به پیوندجویی و احساس تعلق به مکان، یک ضرورت است (Lang, 2002). چراکه انسان در نظامی اجتماعی زندگی می‌کند؛ نظام اجتماعی شامل مجموعه‌ای از افراد است که مستقیم یا غیرمستقیم به منظوری خاص با هم رابطه اجتماعی دارند. فضا بستری است که فعالیت‌ها و رفتارهای انسانی در آن شکل می‌گیرد و روابط اجتماعی و فرهنگی انسان‌ها با یکدیگر در این عرصه اتفاق می‌افتد و می‌تواند با القانات خود بر رفتارهای اجتماعی تأثیر بگذارد (مانی فر ۱۳۸۹ و لطیفی و همکاران ۱۳۹۴: ۱۰۷). مکان‌های اجتماعی در درازمدت به فضاهایی جهت فراهم نمودن امنیت محیط، حس مشارکت و حضور فعال افراد و گروه‌ها در تصمیم‌گیری و اجرا و حس مسئولیت و وابستگی بیشتر به محیط تبدیل شده‌اند (عباس‌زاده و تمری، ۱۳۹۲). این حس باهم بودن را می‌توان از طریق ایجاد فضاهای مختلف در فضاهای عمومی و همسایگی ایجاد کرد و ویژگی‌های این فضاها تأثیر فراوانی در جذب افراد و خلق تعاملات اجتماعی دارد (دانشپور و چرخچیان، ۱۳۸۶). فضاهایی به لحاظ تعاملات اجتماعی موفق‌اند که از تعامل پویا، تبادل اطلاعات، کسب تجارت محیطی، امکان بیان خلاق افراد باشد (Chako, 2002). البته در بستر امنیت، روابط یک فرد در جامعه شکل می‌گیرد و به‌عنوان یکی از معیارهای تعاملات اجتماعی و حضور افراد می‌باشد (صادقی و دیگران، ۱۳۹۴). به‌این ترتیب عوامل اجتماعی محیط شامل مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی و امنیت است (هاشم‌پور و سامی، ۱۳۹۸: ۷۰).

سرمایه اجتماعی در مفهوم اولیه خود اراده نیک، یاری، همدلی و روابط اجتماعی در بین افراد و خانواده‌هایی که یک واحد اجتماعی را تشکیل می‌دهند، توصیف می‌شود (Straub et al, 2020:106) که رابطه‌ای بوده و در شبکه روابط اجتماعی و تعامل بین افراد شکل می‌گیرد (عبداللهی و دیگران، ۱۳۹۲). در واقع سرمایه اجتماعی در درون یک فرد یا سازمان اجتماعی وجود ندارد بلکه در فضای ارتباطی بین افراد وجود دارد (صفرعلی‌زاده و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۰۹) و مجموعه‌ای از هنجارها و ارزش‌هاست که همکاری درون‌گروهی و بین‌گروهی را برای رسیدن به اهداف مشترک تسهیل می‌کند (Marmot & Bell, 2011). از آنجا که این تعامل و همکاری، در شبکه‌های مختلفی اتفاق می‌افتد سرمایه اجتماعی‌ای که به وجود می‌آید، بسته به بازیگران درگیر و مرزهای این گروه‌ها متفاوت است (Bakker et al, 2019:133). سرمایه اجتماعی منجر به شکل‌گیری شبکه‌های اجتماعی و پیوندهای غیررسمی می‌شود که به تبادل منابع مختلف مانند اطلاعات، کمک‌های اولیه، گروه‌های حمایتی، مراقبت از کودکان و غیره تبدیل می‌شوند (Hsueh, 2019). از مؤلفه‌های تأثیرگذار بر سرمایه اجتماعی تعامل، مشارکت، اعتماد و تعلق اجتماعی است (صفرعلی‌زاده و همکاران، ۱۴۰۰ و رسول‌زاده اقدم و همکاران، ۱۳۹۷).

امنیت از بعد ایجابی به مفهوم فراهم نمودن زمینه‌های ایجاد آرامش و از بعد سلبی، نبود هرگونه تهدید و خطر تلقی می‌شود. از این منظر، به‌عنوان یکی از نیازهای اولیه انسان و عامل زندگی سالم، نقش مهمی در سلامت اجتماعی بر عهده دارد (سجادی و همکاران، ۱۴۰۱: ۸۷). حضور ساکنان در فضاهای عمومی شهری به میزان احساس امنیت آن‌ها از این فضاها بستگی دارد (عظیمی و همکاران، ۱۳۹۶). از مؤلفه‌های تأثیرگذار بر حس امنیت نفوذپذیری، نظارت و کنترل و

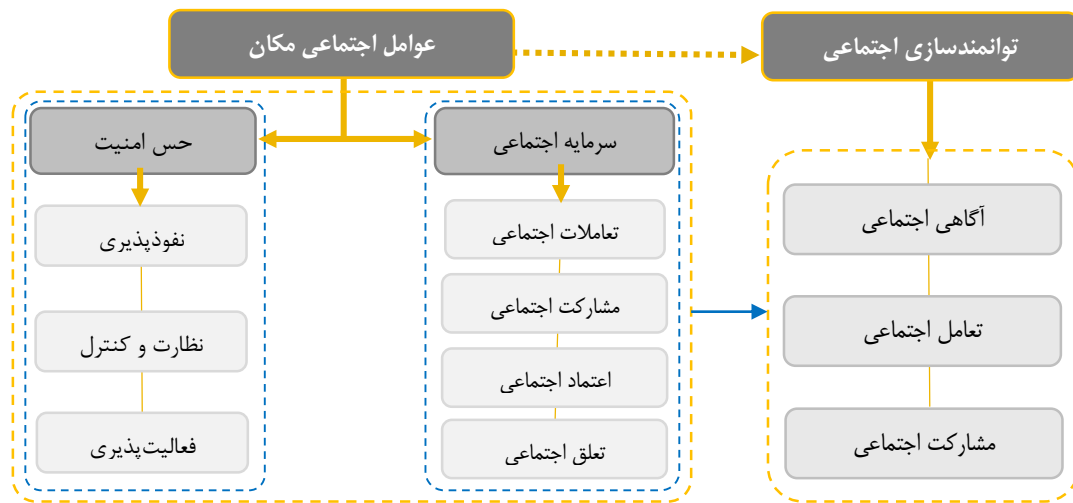
فعالیت‌پذیری می‌باشد (مطلبی و همکاران، ۱۳۹۵: ۶۹).

در یک جمع‌بندی از مطالب بیان شده و در خصوص مؤلفه‌های مطرح‌شده برای هر متغیر، جدول ۱ برای توصیف هر چه‌بهر این مؤلفه‌ها ارائه شده است.

جدول ۱. مؤلفه‌های توانمندسازی اجتماعی و عوامل اجتماعی مکان

توانمندسازی اجتماعی	عوامل اجتماعی مکان
آگاهی اجتماعی	آگاهی از وضعیت جامعه و بازار، آگاهی از تکنولوژی و مهارت‌های تخصصی جدید، آگاهی از سازوکارهای اخذ تسهیلات و نحوه راه‌اندازی یا رونق کسب‌وکار و ... (جهانی دولت‌آبادی‌ها، ۱۳۹۷: ۱۱۹).
تعامل اجتماعی	تعامل و همکاری با افراد و تشکلهای فعالیتی و NGO ها (جهانی دولت‌آبادی‌ها، ۱۳۹۷: ۱۱۹).
مشارکت اجتماعی	مشارکت اجتماعی در معنای وسیع دربرگیرنده انواع کنش‌های فردی و گروهی به‌منظور دخالت در تعیین سرنوشت خود و جامعه و تأثیر نهادن بر فرآیندهای تصمیم‌گیری درباره امور عمومی است (برقی، ۱۳۹۹: ۱۷۴)
تعامل	تعاملات اجتماعی به معنای ایجاد رابطه بین دو نفر یا بیشتر که منجر به واکنشی میان آن‌ها شود و این واکنش برای هر دو طرف شناخته‌شده است.
مشارکت	مشارکت اجتماعی به‌عنوان یک کنش اجتماعی جهت رسیدن به توسعه پایدار شهری می‌باشد. در حقیقت مشارکت اجتماعی فقط کار جمعی نیست بلکه یک نوع تفکر جمعی، مشارکت جمعی، تصمیم‌گیری جمعی، تولید جمعی و درنهایت استفاده جمعی است؛ که سبب افزایش درک و آگاهی شهروندان از مسائل مربوط به خودشان و نیاز متقابل به یکدیگر می‌شود و توانایی‌های یک جامعه را برای هماهنگ کردن کنش‌های افراد تقویت کرده و حکومت‌گری بهتری را ایجاد می‌کند (جمالی حاجی حسن سفلی و نعمت‌اللهی بناب، ۱۴۰۰: ۹۵).
سرمایه اجتماعی	اعتماد اجتماعی به معنی اعتماد به سایر افراد جامعه است و افرادی که در جامعه‌هایی زندگی می‌کنند که نظام اجتماعی آن از ثبات بالایی برخوردار است و هنجارها و قواعد اجتماعی از سوی دیگران رعایت می‌شود، از اعتماد اجتماعی بالایی برخوردارند (محسنی تبریزی و همکاران، ۱۳۹۰: ۴۶).
اعتماد	حس تعلق یا علاقه و وابستگی اجتماعی در رابطه با عوامل مختلف خارجی مانند افراد، گروه‌ها، اشیاء، سازمان‌ها و محیط رخ می‌دهد. معمولاً حس تعلق به‌عنوان تجربه تعریف شده است که شامل تجربه درگیری‌های شخصی در محیط است که فرد آن را به‌عنوان بخش جدایی‌ناپذیر آن محیط ادراک می‌کند. احساس ارزش، نیاز و توجه در محیط از ویژگی‌های حس تعلق است (امامی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۱۴).
تعلق	نفوذپذیری به معنای امکان دسترسی و ارتباط فیزیکی و بصری بین دو نقطه است (محمدی ده چشمه، ۱۳۹۳، ۵۷) نفوذپذیری به یک فضا، نحوه ورود و میزان استفاده از آن فضا را معین می‌نماید. هر چه فضا نفوذپذیرتر باشد، امکان حضور اقشار مختلف در آن افزایش یافته و در نتیجه میزان استفاده‌پذیری آن توسط افراد مختلف نیز ارتقا می‌یابد (حیدری و همکاران، ۱۸: ۱۴۰۱).
نفوذپذیری	حس امنیت
نظارت و کنترل	نظارت عمومی بر معابر و مسیرهای دسترسی (شفاف‌سازی ورودی و خروجی اماکن و سایت‌های دسترسی شده)، کنترل و مراقبت از فضاهای جمعی و عمومی (مطلبی و همکاران، ۱۳۹۵)
فعالیت‌پذیری	فضایی فعالیت‌پذیر است که بتواند فرصت تعاملات و فعالیت‌های مختلف اجتماعی را فراهم کرده و بدین ترتیب حس انسجام محلی را ایجاد کند (شجاعی و پرتوی، ۱۳۹۴: ۹۴)

با توجه به مطالب عنوان‌شده مدل مفهومی (شکل ۱) که مبنای بخش میدانی پژوهش می‌باشد، ترسیم‌شده است.

شکل ۱. مدل مفهومی پژوهش

روش تحقیق بر اساس هدف، کاربردی می‌باشد و از نظر شیوه گردآوری و تحلیل اطلاعات، از نوع همبستگی و مبتنی بر مدل معادلات ساختاری است. ابزار گردآوری اطلاعات پرسشنامه می‌باشد. جامعه آماری پژوهش، ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی شهر تبریز است (شکل ۲)؛ که جهت تعیین حجم نمونه، با استفاده از نمونه‌گیری تصادفی ساده، ابتدا پیش‌آزمون به‌عنوان پایلوت بین ۳۵ نفر از ساکنان محلات انجام گرفت و مقدار آلفای کرونباخ ۰,۷۷۸ محاسبه شد و با توجه به اینکه تحلیل مسیر در مدل معادلات ساختاری بر اساس همبستگی انجام می‌پذیرد، در مجموع ۱۰۰ الی ۲۰۰ نمونه برای این منظور کفایت می‌کند. در نتیجه، به‌منظور برآورد حجم نمونه، از فرمول پیشنهادی تاباچنیک و فیدل ($M8 + 50 \geq N$) استفاده شد. در این فرمول، N حجم نمونه و M تعداد متغیرهای پیشین است. با توجه به تعداد متغیرهای پیشین این پژوهش که ۱۰ متغیر بود، حجم نمونه ۱۴۰ نفر برآورد شد. با احتمال تکمیل ناقص برخی از پرسشنامه‌ها، جهت جلوگیری از افت تعداد نمونه لازم، ۱۵۰ پرسشنامه در گروه نمونه پژوهش توزیع شد.

سؤالات پرسشنامه بر اساس نمودار ۱ در قالب طیف لیکرت و در سه بخش تنظیم شدند. بخش اول شامل مشخصات آماری پرسش‌شوندگان (سن، جنسیت، تحصیلات و مدت اقامت در محله)، بخش دوم متشکل از ۷ سؤال که به‌ترتیب دو عامل اجتماعی مکان (سرمایه اجتماعی و حس امنیت) و بخش سوم متشکل از ۳ سؤال که به‌ترتیب توانمندسازی اجتماعی (آگاهی، تعامل و مشارکت اجتماعی) را پوشش می‌دهد و به‌منظور اعتبار و اطمینان از نتایج و برطرف کردن ابهام پرسش‌شوندگان، آزمون به‌صورت حضوری و یک‌به‌یک توسط نگارنده با هریک از ساکنین محله صورت گرفت.

بر اساس بخش اول پرسشنامه که مربوط به مشخصات آماری پرسش‌شوندگان است؛ ۲۸ درصد سن پرسش‌شوندگان کمتر از ۳۰ سال، ۳۸ درصد ۳۰ الی ۴۰ سال، ۲۵,۳ درصد ۴۰ الی ۵۰ سال و بقیه بالای ۵۰ سال سن را تشکیل می‌دهند. همچنین ۵۳ درصد پرسش‌شوندگان را خانم‌ها و ۴۷ درصد آن را آقایان تشکیل می‌دهند. در مورد میزان تحصیلات پرسش‌شوندگان، بیشترشان دارای تحصیلات زیر کارشناسی هستند. بررسی وضعیت مدت اقامت پرسش‌شوندگان در این محلات نشان می‌دهد که مدت اقامت زیر ۵ سال با ۱۳ درصد کمترین و اقامت بالای ۲۰ سال با ۳۷ درصد دارای بیشترین تعداد است و این حاکی از آن است که بیشتر پرسش‌شوندگان دارای مدت اقامت بالا در محلات هدف می‌باشند. به‌منظور ارزیابی نهایی الگوی عملیاتی تحقیق و تعیین رابطه میان متغیرهای مستقل و وابسته به‌صورت هم‌زمان از روش چندمتغیره

الگوسازی معادله‌های ساختاری استفاده شده است که به صورتی ترکیبی از تحلیل عاملی و تحلیل مسیر بهره می‌گیرد. مزیت اصلی استفاده از روش الگوسازی معادله‌های ساختاری در این تحقیق، ارزیابی هم‌زمان روابط چندگانه و روابط وابستگی آن‌ها، تحلیل روابط وابستگی در متغیرهای پنهان و بهبود برآورد آماری با در نظر گرفتن خطای اندازه‌گیری می‌باشد (صادق‌پور و مرادی، ۱۳۸۹). در مراحل ارزیابی الگوسازی معادله‌های ساختاری ضمن بررسی میزان انطباق داده‌ها و الگوی تحقیق به منظور مناسب بودن برازش معناداری روابط در الگوی برازش یافته‌ها آزمون می‌شود. بر این مبنا از تحلیل عامل تأییدی و الگوسازی معادله‌های ساختاری برای ارزیابی الگوی تحقیق استفاده شده است. ابتدا از تحلیل عامل تأییدی برای ارزیابی برازندگی الگوهای اندازه‌گیری عامل‌های نهفته استفاده شد و بررسی شد که آیا عامل‌های مشاهده شده درستی ساختار نهفته فرضیه را اندازه‌گیری می‌نمایند. سپس از الگوسازی معادله‌های ساختاری برای ارزیابی الگوی فرضی استفاده شد. نرم‌افزار مورد استفاده برای محاسبه «الگوسازی معادله ساختاری» در این پژوهش نرم‌افزار Amos Ver 23 می‌باشد که ترکیبی از تحلیل مسیر، الگوسازی علی با متغیرهای پنهان و رگرسیون‌های چندگانه را مورد استفاده قرار می‌دهد. برای ارزیابی با نرم‌افزار ابتدا آماده‌سازی داده‌ها به کمک برنامه اس.پی.اس.اس (نگارش ۲۳) صورت و سپس تدوین، تشخیص، برآورد، آزمون، اصلاح و اعتبارسنجی نهایی الگوهای نظری به وسیله Amos انجام گرفت.

محدوده مورد مطالعه

شهر تبریز به عنوان یکی از کلان‌شهرهای کشور، به عنوان مقصد مهاجرین در منطقه شمال غرب کشور مورد توجه بوده و به دلیل عدم مطابقت شرایط اجتماعی و اقتصادی جمعیت مهاجر با ساختار قیمت زمین و مسکن در داخل شهر تبریز، به زمین‌های اطراف شهر رانده می‌شوند. تداوم مهاجرت روزافزون جمعیت به شهر تبریز، احداث مسکن با سازه ناپایدار و مصالح نامرغوب، سکونت اقشار فقیر با مشاغل ناپایدار و نامشخص، نرخ رشد بالای جمعیت، شبکه ارتباطی نامناسب و غیره را در سکونتگاه‌های غیررسمی شهر در پی دارد (نعمت‌اللهی، ۱۳۹۴). علیرغم اینکه داشتن آمار دقیق یکی از پیش‌نیازهای ضروری برای برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری در خصوص جمعیت ساکن در سکونتگاه‌های غیررسمی است، بنا به دلایل نامعلوم آمار دقیقی از جمعیت سکونتگاه‌های غیررسمی در درگاه‌های آماری دستگاه‌های مرتبط نظیر وزارت کشور، شهرداری‌ها و مرکز آمار منتشر نشده است. با این وجود می‌توان مناطق مسکونی که در دسته‌بندی‌های شهری به عنوان بافت حاشیه‌ای و سکونتگاه‌های غیررسمی قرار گرفته‌اند، را بیش از ۴۰۰ هزار نفر برآورد کرد (مبارک بخشایش و همکاران، ۱۴۰۱: ۲۴۴). که در چهار پهنه شمالی، شمال غربی (محل پارک بزرگ تبریز)، جنوبی و جنوب غربی (شکل ۲) پراکنده شده‌اند.

شکل ۲. نقشه سکونتگاه‌های غیررسمی شهر تبریز (منبع: سایت شهرداری تبریز <http://tshs.tabriz.ir>)

یافته‌ها

برای پی بردن به تأثیر اولین آزمون روایی تحلیل عاملی، آزمون کی.ام.او یا سطح معناداری بارتلت است. زمانی که مقدار کی.ام.او بزرگ‌تر از $0/6$ باشد به راحتی می‌توان تحلیل عاملی نمود. هرچه این مقدار بیشتر باشد مناسب و کفایت نمونه‌برداری بیشتر خواهد بود؛ در این پژوهش این ضریب $0/796$ است. جهت تأیید اعتبار نتایج از شاخص‌های برازش مناسب الگو شامل نیکویی برازش؛ نیکویی برازش اصلاح‌شده؛ شاخص برازش تطبیقی؛ ریشه میانگین مربعات خطای برآورد و مجذور خی^۲ استفاده شده است. الگویی از برازش مناسب برخوردار است که نسبت مجذور خی آن به درجه آزادی کمتر از ۳ باشد، مقدار ریشه میانگین مربعات خطای برآورد کمتر از $0/08$ و مقدار نیکویی برازش و نیکویی برازش اصلاح‌شده بیش‌تر از ۶۰ درصد باشد. در این الگو شاخص نیکویی برازش $0/923$ ، شاخص برازش اصلاح‌شده $0/827$ ، شاخص برازش تطبیقی $0/631$ ، ریشه میانگین مربعات خطای برآورد $0/073$ ، مجذور خی بر درجه آزادی $1/80$ است. در این مطالعه، تمامی الگوهای اندازه‌گیری از برازش قابل قبولی برخوردار است.

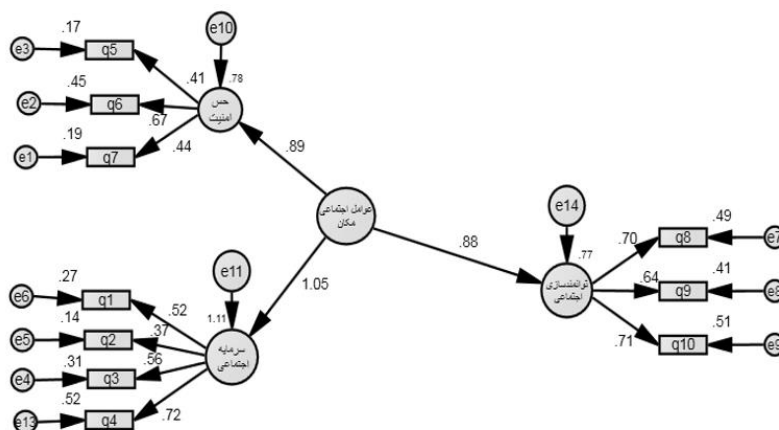
داده‌ها با استفاده از الگوی علی یا "الگوی معادله ساختاری" مورد ارزیابی قرار گرفت. در مرحله اول قبل از ارزیابی الگوی فرضی، از الگوی تحلیل عاملی تأییدی جهت اندازه‌گیری برازندگی عامل‌های نهفته الگوی نظری، اجرا گردید. بارهای عاملی عوامل اجتماعی مکان، عامل نهفته سرمایه اجتماعی از $0/37$ تا $0/72$ ، حس امنیت از $0/41$ تا $0/67$ ، و در بخش توانمندسازی اجتماعی بارهای عاملی از $0/64$ تا $0/71$ گسترده‌اند.

جدول ۲. بار عاملی معیارهای عوامل اجتماعی مکان و توانمندسازی اجتماعی

متغیرها	مؤلفه‌ها	بار عاملی	مؤلفه‌ها	نشانه	بار عاملی
عوامل اجتماعی مکان	سرمایه اجتماعی	$0/53$	تعاملات اجتماعی	q1	$0/25$
			مشارکت اجتماعی	q2	$0/37$
			اعتماد اجتماعی	q3	$0/56$
	حس امنیت	$1/08$	تعلق اجتماعی	q4	$0/72$
			نفوذپذیری	q5	$0/41$
			نظارت و کنترل	q6	$0/67$
			فعالیت‌پذیری	q7	$0/44$
توانمندسازی اجتماعی	آگاهی اجتماعی	$0/70$	q8		
	تعامل اجتماعی	$0/64$	q9		
	مشارکت اجتماعی	$0/71$	q10		

مطابق معادله ساختاری پژوهش (شکل ۳)، ابتدا عوامل اجتماعی مکان با دو عامل سرمایه اجتماعی و حس مکان و توانمندسازی اجتماعی با سه مؤلفه آگاهی، تعامل و مشارکت اجتماعی ارزیابی شد، که در جدول ۲ بار عاملی هر یک ارائه شده است.

1. Goodness of Fit Index(GFI)
2. Adjustment Goodness of Fit Index
3. Comparative Fit Index(CFI)
4. X^2

شکل ۳. معادله ساختاری تأثیر ابعاد عوامل اجتماعی مکان بر توانمندسازی

یافته‌های معادله ساختاری نشان می‌دهد که کدام عوامل و مؤلفه‌های اجتماعی مکان اثرات بارزتری بر توانمندسازی اجتماعی ساکنان دارند. در جدول ۱ عوامل و مؤلفه‌های موجود در مدل نشان داده شده است. طبق نتایج حاصل از مدل، بین توانمندسازی اجتماعی ساکنان و عوامل اجتماعی تأثیرگذار بر مکان (بار عاملی ۰/۸۸) رابطه مثبت و معنی‌دار وجود دارد.

در بین عوامل اجتماعی تأثیرگذار بر توانمندسازی اجتماعی، عامل سرمایه اجتماعی (۱/۰۵) بار عاملی بیشتری نسبت به عامل حس امنیت (۰/۸۹) به خود اختصاص داده است. در بین مؤلفه‌های عامل سرمایه اجتماعی، مؤلفه‌های تعلق و اعتماد بارهای عاملی ۰/۷۲ و ۰/۵۶ به ترتیب از مؤثرترین مؤلفه‌های عامل سرمایه اجتماعی هستند و دو مؤلفه تعامل و مشارکت اجتماعی بارهای عاملی ۰/۵۲ و ۰/۳۷ در جایگاه‌های بعدی قرار دارند. در بین مؤلفه‌های عامل حس امنیت، کنترل و نظارت بار عاملی ۰/۶۷ مؤثرترین مؤلفه و فعالیت‌پذیری و نفوذپذیری بارهای عاملی ۰/۴۴ و ۰/۴۱ به ترتیب در جایگاه بعدی قرار دارند. در بحث توانمندسازی اجتماعی که شامل مؤلفه‌های آگاهی، تعامل و مشارکت اجتماعی می‌باشد، مؤلفه مشارکت اجتماعی بار عاملی ۰/۷۱ نسبت به دو مؤلفه دیگر تأثیر بیشتری بر توانمندی اجتماعی ساکنان دارد. در جدول ۳ مقادیر غیراستاندارد، خطای معیار، نسبت بحرانی و سطح تحت پوشش ارائه شده است.

جدول ۳. مقادیر غیراستاندارد، خطای معیار، نسبت بحرانی و سطح تحت پوشش مدل

	Estimate	S.E.	C.R.	P
عوامل اجتماعی مکان <--- حس امنیت	۰/۳۹۳			
عوامل اجتماعی مکان <--- سرمایه اجتماعی	۰/۶۷۴			
عوامل اجتماعی مکان <--- توانمندسازی اجتماعی	۰/۶۸۱			
حس امنیت <--- q7	۱/۰۰۰			
حس امنیت <--- q6	۱/۷۳۲	۰/۴۲۴	۴/۰۸۲	***
حس امنیت <--- q5	۰/۷۴۷	۰/۲۴۹	۲/۹۹۵	۰,۰۰۳
سرمایه اجتماعی <--- q3	۱/۰۰۰			
سرمایه اجتماعی <--- q2	۰/۵۷۰	۰/۱۵۷	۳/۶۳۱	***
سرمایه اجتماعی <--- q1	۰/۸۵۶	۰/۱۸۳	۴/۶۷۳	***
توانمندسازی اجتماعی <--- q8	۱/۰۰۰			
توانمندسازی اجتماعی <--- q9	۰/۸۲۶	۰/۱۴۲	۵/۸۰۴	***
توانمندسازی اجتماعی <--- q10	۰/۸۹۹	۰/۱۳۸	۶/۵۲۵	***
سرمایه اجتماعی <--- q4	۱/۲۱۱	۰/۲۱۵	۵/۶۲۰	***

بحث

یافته‌های حاصل از این مقاله در سه بخش قابل دسته‌بندی است. بخش اول نشان می‌دهد، عوامل اجتماعی مؤثر بر مکان در سکونتگاه‌های غیررسمی شهر تبریز بر توانمندسازی اجتماعی ساکنان آن تأثیر دارد. هر نوع تغییری در سکونتگاه‌ها موجب گسترش تعاملات اجتماعی و میزان مشارکت اجتماعی افراد می‌شود و بر توانمندسازی اجتماعی ساکنان مؤثر است. این بخش پژوهش، ضمن اینکه از دستاوردهای سایر محققان در زمینه‌های مختلف بهره گرفته است، موضوعی تلفیقی و تا حدی می‌توان گفت منحصر به فرد را برگزیده است؛ چرا که در پژوهش‌های پیشین از جنبه و حوزه‌های فردی و اجتماعی به این موضوع پرداخته شده و هریک از متغیرهای این پژوهش به صورت جداگانه در سایر پژوهش‌ها بررسی شده است که بخش نوآورانه پژوهش بررسی ارتباطات متقابل و اولویت‌بندی و میزان تأثیر هریک از متغیرها بر توانمندسازی اجتماعی ساکنان است که در بخش‌های مختلف بررسی شده است.

یافته‌های بخش اول را نمی‌توان به شکل دقیق با نتایج تحقیقات قبلی مقایسه کرد؛ فقط در پژوهش شاطریان و میرزایی (۱۴۰۱) بیان شده عامل محیط بیشترین تأثیر را بر برنامه‌های توانمندسازی در بین جوانان دارد. به علاوه هر کدام از شاخص‌های واگذاری اختیارات و مشارکت، شاخص امنیت و شاخص‌های اجتماعی و اقتصادی بر رویکرد توانمندسازی تأثیرگذارند و از بین آن‌ها بهبود شاخص‌های اجتماعی و اقتصادی بیشترین تأثیر را در رویکرد توانمندسازی دارد (زنگنه و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۳۹). در واقع پژوهش شاطریان و کیانی سلمی (۱۳۹۵) ارتباط مثبت و معناداری بین توانمندسازی اجتماعی و کالبدی را مطرح می‌کند. معادله ساختاری پژوهش نشان می‌دهد که در بخش توانمندسازی اجتماعی عامل مشارکت اجتماعی بیشترین تأثیر را در بین مؤلفه‌های آن دارد و این نتیجه دقیقاً همسو و سازگار با مطالعه شاطریان و کیانی سلمی (۱۳۹۵) است.

بخش دوم یافته‌ها نشان می‌دهد، عوامل اجتماعی تأثیرگذار بر کالبد سکونتگاه‌های غیررسمی هر دو عامل سرمایه اجتماعی و حس امنیت می‌باشد و نتایج این بخش از مطالعه، هم‌راستا با پژوهش هاشم‌پور و سامی (۱۳۹۸) است که بیان می‌کند مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی و امنیت فضاها سکونت‌دهی در کالبد و حیات‌پذیری اجتماع. ی آن مؤثر است. از بین این دو عامل، معادله ساختاری (نمودار ۲) نشان می‌دهد، عامل اجتماعی سرمایه اجتماعی نسبت به حس امنیت بیشترین تأثیر را بر کالبد و توانمندسازی اجتماعی ساکنان این سکونتگاه‌ها دارند و این بخش مهر تأییدی بر مطالعات سرگلزایی و هادیان (۱۳۹۶) و مسعود و حق‌وردیان (۱۳۹۱) است که بیان می‌کنند، رابطه عمیق و معناداری میان ابعاد مختلف توانمندسازی (کالبدی اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی) با ابعاد سرمایه اجتماعی (شبکه‌های رسمی و غیررسمی همکاری اعتماد و مشارکت) وجود دارد. سکونتگاه‌های غیررسمی، حامل ظرفیت‌های اجتماعی-مشارکتی معینی هستند و توانمندسازی ساکنین از طریق دارایی‌های محلی به توسعه اثربخش در کالبد این بافت‌ها نیز منتهی شده است. سرمایه اجتماعی از دارایی‌های نهفته در آن، مؤلفه‌ای تأثیرگذار بوده که در ابعاد عینی ناظر بر بالا بردن سطح کیفیت زندگی عمومی شده است (هاشم‌پور و همکاران، ۱۴۰۱).

بخش سوم یافته‌ها نشان می‌دهد از بین مؤلفه‌های عامل سرمایه اجتماعی، مؤلفه تعلق و اعتماد اجتماعی بیشترین تأثیر را بر توانمندی اجتماعی ساکنان دارند که این بخش با مطالعات Vertigans & Gibson (2020) همسو است؛ چرا که روابط و دل‌بستگی به مکان (تعلق) را برجسته می‌داند. استفاده از فضای عمومی و وجود کاربری‌های گوناگون بر افزایش حس تعلق اجتماعی تأثیر می‌گذارد (مدنی و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۶۳). همچنین در بحث اعتماد اجتماعی، با نتایج مطالعات اکبری و خراسانی مقدم (۱۳۹۷) هم‌راستا است؛ به طوری که مطرح می‌کند هرچه سطح اعتماد در جامعه‌ای بالاتر باشد،

احتمال همکاری افراد بیشتر و آسیب‌های اجتماعی کمتر می‌شود (اکبری، ۱۳۸۳).

در میان مؤلفه‌های عامل سرمایه اجتماعی، مؤلفه اعتماد که زیربنا و زمینه اصلی همگرایی، همکاری و تعامل میان گروه‌های اجتماعی است، نسبت به سایر مؤلفه‌ها از میانگین بالاتری برخوردار است (خراسانی مقدم و همکاران، ۱۳۹۷). بعد از مؤلفه‌های تعلق و اعتماد اجتماعی دو مؤلفه تعامل و مشارکت اجتماعی به ترتیب از مؤلفه‌های تأثیرگذارند. چراکه در مقاله برقی (۱۳۹۹) بیان شده است که بین توانمندسازی و مشارکت اجتماعی رابطه مثبت وجود دارد.

ساختار فیزیکی و تقسیمات عملکردی (طالبی، ۱۳۸۳) و حضور اشیا مختلف در فضا (Lubis et al., 2010) در تعاملات اجتماعی تأثیر دارند، فعالیت‌ها و کاربری‌های موجود در فضا (لطیفی و دیگران، ۱۳۹۴: ۱۰۸) و وجود تعاملات اجتماعی در فضاهای مسکونی موجب افزایش ارتباط ساکنین و حضور مثبت افراد در فضاهای عمومی (پاکزاده، ۱۳۸۵) و همسایگی (دانشپور و چرخچیان، ۱۳۸۶) می‌شود. فضاهای عمومی شامل فضاهای سبز و محوطه فضاهای خدماتی می‌باشد. تعاملات اجتماعی همسایگی در فضاهایی مانند، لابی، پارکینگ، راه‌پله و راهروها اتفاق می‌افتد در برخی از این فضاها تعاملات با توجه به مبلمان و ویژگی‌های کالبدی متفاوت می‌باشد (هاشم‌پور و سامی، ۱۳۹۸: ۷۰). نتایج تحقیق باریمانی و گرجی‌کارسامی (Barimani & Karsami, 2018) نشان داد که بین خدمات شهری ارائه‌شده توسط شهرداری در زمینه‌های حمل‌ونقل و ترافیک پارک‌ها و فضای سبز و خدمات عمرانی و فرهنگی و اجتماعی و ارتقای کیفیت زندگی شهروندان مناطق حاشیه‌نشین رابطه معنی‌داری وجود دارد.

در بین مؤلفه‌های عوامل اجتماعی مؤثر بر کالبد سکونتگاه‌ها تعلق اجتماعی، اعتماد اجتماعی و نظارت و کنترل در این محلات و فضاها تأثیر بیشتری بر بهبود روند مشارکت ساکنین دارند. بنابراین اندیشیدن تدبیر در جهت تحقق و افزایش تعلق، اعتماد اجتماعی و نظارت و کنترل در این محلات و فضاها همچون استفاده از فضای عمومی، وجود کاربری‌های مختلط و بهبود دسترسی‌پذیری بصری، به بهبود روند مشارکت ساکنین و در نتیجه موفقیت طرح‌های توانمندسازی در بعد اجتماعی کمک شایانی خواهد کرد.

نتیجه‌گیری

بدون شک محیط نقش اساسی در توسعه و بهبود مهارت‌ها و توانمندی اجتماعی افراد دارد. حضور افراد در یک محیط با ارتباطات سازنده می‌تواند سبب انتقال ظرفیت‌های اجتماعی سازنده افراد به سایر حوزه‌ها نیز گردد. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد جهت بهبود سکونتگاه‌های غیررسمی، توجه به عوامل اجتماعی که بر کالبد این محیط‌ها تأثیر می‌گذارد، موجب افزایش توانمندسازی اجتماعی ساکنان آن می‌شود و عامل مشارکت اجتماعی، مؤثرترین عامل توانمندسازی اجتماعی در مقایسه با دو عامل آگاهی و تعامل اجتماعی می‌باشد. از عوامل اجتماعی که بر کالبد مکان تأثیر می‌گذارد عبارت‌اند از سرمایه اجتماعی و حس امنیت، که تحلیل داده‌ها، بیانگر تأثیر بالای عامل سرمایه اجتماعی نسبت به حس امنیت بر توانمندسازی اجتماعی ساکنان است. در بین مؤلفه‌های عامل سرمایه اجتماعی، تعلق و اعتماد اجتماعی و در بین مؤلفه‌های حس امنیت، مؤلفه نظارت و کنترل، بیشترین تأثیر را دارند. با توجه به این که پاسخگویی به نیازهای اجتماعی انسان و تأمین فرصت‌های لازم در زمینه کسب تجارب اجتماعی وی، مستلزم وجود فضا و قرارگاه کالبدی است. فضای عمومی ظرفیتی عظیم در پاسخ به این جنبه در جوامع شهری محسوب می‌شود که افراد و گروه‌های مختلف اجتماعی در آن سهیم‌اند. این فضاها محل تبادل افکار و اطلاعات و مکانی برای شکل‌گیری شبکه‌های اجتماعی هستند. بنابراین از راهکارهای مؤثر در باب دو مؤلفه تأثیرگذار تعلق اجتماعی و نظارت و کنترل عبارت است از: ترویج کاربری‌های مختلط سازگار و تنوع در کاربری‌های زمین در محلات، طراحی مجموعه‌ای از فضاهای سبز و پارک‌ها در درون محلات و ایجاد

امکانات تفریحی در آن، کاهش فاصله عملکردی ساختمان‌ها و خدمات، جهت راحتی پیاده‌روی و ایجاد مکان‌هایی مناسب برای ملاقات‌های اتفاقی؛ تنوع در شیوه عبور و مرور در محلات همچون گزینه‌های پیاده‌روی، دوچرخه‌سواری، خلق یک فضای عمومی پیاده محور با مقیاس انسانی و به‌هم‌پیوسته؛ ایجاد فضاهایی برای نهادهای به‌عنوان شورای محلات در شهرهای بزرگ و انواع فعالیت‌های اجتماعی با استفاده از اصول شکل‌گیری محله سنتی ایرانی، طراحی قلمروهای عمومی برای تشویق تعامل اجتماعی و تنوع به‌واسطه ارائه فعالیت‌های اجتماعی گوناگون، فرصت‌های کالبدی مناسب جهت نشستن و مکث، خلق یک هویت خاص و منحصر به فرد برای محله و فعال کردن فضاها برای امنیت بیشتر، از طریق بهبود و تقویت دسترسی‌پذیری بصری (چشمان ناظر) به فضاها.

حامی مالی

این پژوهش تحت حمایت شرکت بازآفرینی شهری ایران با شماره قرارداد ۱۶۹۹۷ به تاریخ ۱۴۰۱/۰۵/۰۵ می‌باشد.

سهام نویسندگان در پژوهش

سهام همه نویسندگان برابر می‌باشد.

تضاد منافع

نویسندگان اعلام می‌دارند که هیچ تضاد منافی در رابطه با نویسندگی و یا انتشار این مقاله ندارند.

تقدیر و تشکر

نویسندگان از شرکت بازآفرینی شهری ایران و همه کسانی که در انجام این پژوهش به ما یاری رساندند، تشکر و قدردانی می‌نمایند.

منابع

- امامی، علی؛ بازدار، مهرنوش؛ صفری، ملیحه و رامونا فرحناکی. (۱۳۹۳). تعیین رابطه حس تعلق و شاخصه‌های اجتماعی آن، نمونه موردی: روستای زیارت در گلستان. *معماری و شهرسازی آرمانشهر*، (۲۱)، ۲۱-۱۱.
- برقی، شهریار. (۱۳۹۹). بررسی تأثیر برنامه‌های توانمندسازی در مناطق حاشیه‌نشین در افزایش مشارکت اجتماعی (مطالعه موردی: شهرستان پاکدشت). *جغرافیا و روابط انسانی*، (۳)، ۱۷۲-۱۹۱. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.26453851.1399.3.2.14.1>
- جمالی، حاجی حسن؛ سفلی، عین‌الله و نعمت‌اللهی بناب، سیمین دخت. (۱۴۰۰). بررسی و ارزیابی نقش شهروندان و مشارکت اجتماعی آنان در دستیابی به اهداف توسعه پایدار شهری (نمونه موردی: شهر تبریز). *برنامه‌ریزی و توسعه محیط شهری*، (۱)، ۹۵-۱۱۲. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.27833496.1400.1.1.16.4>
- جهانی دولت‌آباد، اسماعیل و جهانی دولت‌آباد، رحمان. (۱۳۹۷). راهکارهای توانمندسازی اقشار کم‌درآمد با تکیه بر مشاغل خانگی. *برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی*، (۳۶)، ۱۰۴-۱۴۰. <https://doi.org/10.22054/qjsd.2018.9598>
- حیدری ساربان، وکیل. (۱۴۰۰). تحلیل اثرات توانمندی اجتماعی بر بهبود مشارکت سیاسی زنان روستایی (مطالعه موردی: شهرستان تبریز). *جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای*، (۱)، ۱۷۷-۱۴۷. <https://doi.org/10.22067/jgrd.2021.50462.0>
- حیدری، علی‌اکبر؛ تقی‌پور، ملیحه و باقری، سیده مریم. (۱۴۰۱). بررسی کیفیت نفوذپذیری ورودی‌ها بر میزان حضورپذیری در بازار (نمونه مورد مطالعه: بازار سنتی شیراز). *مطالعات شهری*، (۴۶)، ۱۷-۳۲. [10.34785/J011.2023.119](https://doi.org/10.34785/J011.2023.119)

خراسانی مقدم، صبا؛ مظفر، فرهنگ و حسینی، سید باقر. (۱۳۹۷). شاخص‌های سرمایه اجتماعی مؤثر بر رضایتمندی ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی (مطالعه موردی: محله فرحزاد شمالی، تهران). *مدیریت سرمایه اجتماعی*، ۵ (۲)، ۲۳۳-۲۶۱. <https://doi.org/10.22059/jscm.2018.255954.1585>

دانشپور، سید عبدالهادی و چرخچیان، مریم. (۱۳۸۶). فضاهاى عمومی و عوامل مؤثر بر حیات جمعی. *باغ نظر*، ۴ (۷)، ۱۹-۲۸.

رسول‌زاده اقدم، صمد؛ عدلی‌پور، صمد و عابدینی، صمد. (۱۳۹۷). مطالعه جامعه‌شناختی رابطه سرمایه اجتماعی و کجروی فرهنگی (مورد مطالعه: دانشجویان مقطع کارشناسی دانشگاه شهید مدنی آذربایجان). *پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر*، ۷ (۱۲)، ۲۳-۴۳. <https://doi.org/10.22084/csr.2018.12150.1286>

زم، فاطمه؛ فیروزفر، فهیمه؛ منصوری، الهام و ولی‌زیبایی، خدیجه. (۱۳۹۶). پیش درآمدی بر ادبیات مفهومی توانمندسازی روانی اجتماعی. *رویش روان‌شناسی*، ۶ (۲): ۱۸۹-۲۰۶. <http://dori.net/dor/20.1001.1.2383353.1396.6.2.10.4>

زنگنه، مهدی؛ صفایی، محمدجواد و سمیعی، مریم. (۱۳۹۸). کنکاشی بر رویکرد توانمندسازی جهت ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی (نمونه موردی: شهر تربت‌حیدریه). *جغرافیا*، ۱۷ (۶۲)، ۱۹۱-۲۰۵.

سجادی، سیده مریم؛ دانایی‌نیا، احمد و دیواندری، جواد. (۱۴۰۱). ارتقا امنیت مسکن مبتنی بر تبیین شاخصه‌های دسترسی بصری در خانه‌های تاریخی شهر بوشهر. *نشریه معماری و شهرسازی آرمانشهر*، ۱۵ (۴۰): ۸۵-۱۰۰. [10.22034/AAUD.2022.269651.2406](https://doi.org/10.22034/AAUD.2022.269651.2406)

سرگلزایی جوان، طیبه و هادیانی، زهره. (۱۳۹۵). امکان‌سنجی توانمندسازی محله‌های اسکان غیررسمی از طریق افزایش سرمایه اجتماعی (مطالعه موردی: محله شیرآباد شهر زاهدان). *نشریه رفاه اجتماعی*، ۱۶ (۶۳)، ۱۸۵-۲۱۴.

سهم‌پور، حسن و معروف‌نژاد، عباس. (۱۴۰۰). واکاوی میزان رضایتمندی ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی با استفاده از مدل کداس (نمونه موردی: شهر بندرامام خمینی). *جغرافیا و مطالعات محیطی*، ۱۰ (۴۰): ۲۱-۴۰. <https://dori.net/dor/20.1001.1.20087845.1400.10.40.2.0>

شاطریان، محسن و میرزایی، علی. (۱۴۰۱). بررسی و ارزیابی توانمندسازی جوانان در سکونتگاه‌های غیررسمی (مطالعه موردی: کوی علی ابن ابی‌طالب شهر اراک). *برنامه‌ریزی فضایی*، ۱۲ (۴)، ۲۳-۴۲. <https://doi.org/10.22108/sppl.2023.136704.1698>

شاطریان، محسن و کیانی سلمی، صدیقه. (۱۳۹۵). بررسی و مقایسه ابعاد توانمندسازی در بین محلات شهری (مطالعه موردی: محله پشت مشهد بالا و محله طاهر و منصور شهر کاشان). *فصلنامه مطالعات ناحیه شهری*، ۳ (۴): ۶۳-۸۶. [doi: 10.22103/juas.2017.1780](https://doi.org/10.22103/juas.2017.1780)

شجاعی، دلارام و پرتوی، پروین. (۱۳۹۴). عوامل مؤثر بر ایجاد و ارتقاء اجتماع‌پذیری در فضاهاى عمومی با مقیاس‌های مختلف شهر تهران (نمونه موردی: فضاهاى عمومی دو محله و یک ناحیه در منطقه ۷ تهران). *باغ نظر*، ۱۲ (۳۴)، ۹۳-۱۰۸.

شریفی‌نیا، زهرا؛ نورا، محمدرضا و سنگل، مهدی. (۱۳۹۰). توانمندسازی و ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی با تأکید بر عوامل اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و زیست‌محیطی مطالعه موردی: محله غلام تپه بزی شهرستان آزادشهر. *جغرافیای سرزمین*، ۸ (۲)، ۱۲۱-۱۳۴.

صادق‌پور، بهرام و مرادی، وهاب. (۱۳۸۹). *تحلیل آماری با نرم‌افزارهای اس‌پی‌اس و آموس*. بابلسر: دانشگاه مازندران. صادقی، نگین؛ ذبیحی، حسین و اسلامی، سید غلامرضا. (۱۳۹۴). مقایسه تطبیقی مکان‌یابی فضای سوم و نقشه‌شناختی احساس امنیت در فضای شهری (نمونه موردی شهر اصفهان). *برنامه‌ریزی فضایی*، ۵ (۲)، ۹۳-۱۱۶.

صفرعلی‌زاده، اسماعیل؛ اکبری، مجید؛ بوستان احمدی، وحید و موسوی، سید چمران. (۱۴۰۰). بررسی شاخص‌های سرمایه اجتماعی و ارتباط آن با توسعه پایدار شهری (مورد مطالعه: کلان‌شهر اهواز). *تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی*، ۲۱(۶۲)، ۱۰۵-۱۲۳. <http://dx.doi.org/10.52547/jgs.22.66.105>

طاهری، اسکندر؛ جمشیدیان، لیلا سادات؛ ترک فر، احمد و مقدسی، مهرزاد. (۱۴۰۱). تأثیر میزان مشارکت در فعالیت‌های ورزشی اوقات فراغت بر توانمندی اجتماعی و رشد اجتماعی. *مطالعات روانشناسی ورزشی*، ۱۱(۳۹)، ۱۳۵-۱۵۴. <https://doi.org/10.22089/spsj.2020.9600.2060>

عباس‌زاده، شهاب و تمری، سودا. (۱۳۹۰). بررسی و تحلیل مؤلفه‌های تأثیرگذار بر بهبود کیفیت فضایی پیاده راه‌ها به منظور افزایش سطح تعاملات اجتماعی، مطالعه موردی؛ محورهای تربیت و ولیعصر تبریز. *مطالعات شهری*، ۱(۴)، ۹۵-۱۰۴.

عبداللهی، مجید. (۱۳۹۲). ارزیابی ابعاد اجتماعی محله‌های شهری در چارچوب دیدگاه سرمایه اجتماعی؛ مورد پژوهی محله‌های شهر شیراز. *مدیریت شهری*، ۳۲(۳)، ۱۶۳-۱۸۴.

عظیمی، نورالدین؛ کرمی، نجمه و عطابخش، فاطمه. (۱۳۹۶). بررسی نقش عوامل اجتماعی و کالبدی بر احساس امنیت شهروندان در شهر رشت. *معماری و شهرسازی آرمان‌شهر*، ۱۰(۱۹)، ۱۳۱-۱۴۲.

کیانی سلمی، صدیقه؛ شاطریان، محسن و صفری، حامد. (۱۳۹۹). شناسایی عوامل تسهیل‌کننده توانمندسازی محله‌های حاشیه‌نشین شهر اصفهان (مطالعه موردی: محله عاشق‌آباد). *پژوهش‌های جغرافیایی برنامه‌ریزی شهری*، ۸(۱)، ۱-۱۶۱. <https://doi.org/10.22059/jurbangeo.2019.288058.1154.192>

گنج‌لو، عاطفه و سعیدی مفرد، ساناز. (۱۳۹۸). نقش سازمان‌های مردم‌نهاد و تشکل‌های محلی در توانمندسازی اجتماعی سکونتگاه‌های غیررسمی. *تحقیقات جغرافیایی*، ۳۴(۴): ۴۹۱-۴۸۳. <http://dx.doi.org/10.29252/geores.34.4.483>

لطیفی، غلامرضا؛ خانی، حسین و خاکساری رفسنجانی، علی. (۱۳۹۴). *فضای شهری، حیات اجتماعی (بستری در تحقق تعاملات اجتماعی)*، تهران، انتشارات نگارستان اندیشه.

مبارک بخشایش، مرتضی؛ احمدی، علی‌یار، رجبی، ماهرخ و گلی، علی. (۱۴۰۱). ثبات سکونت‌های غیررسمی تبریز. *نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران*، ۱۷(۳۴)، ۲۴۱-۲۶۸. <https://doi.org/10.22034/jpai.2023.1986899.1261.241>

محسنی تبریزی، علیرضا؛ معیدفر، سعید و گلابی، فاطمه. (۱۳۹۰). بررسی اعتماد اجتماعی با نگاهی نسلی به جامعه. *جامعه‌شناسی کاربردی*، ۲۲(۱)، ۴۱-۷۰.

مدنی، رامین؛ عینی‌فر، علیرضا؛ جاد، بروس و جلیلی، محمد. (۱۳۹۷). تبیین عوامل مؤثر بر شکل‌گیری حس تعلق اجتماعی در مجموعه‌های مسکونی محصور، مورد مطالعاتی: مجموعه‌های مسکونی شهر همدان. *معماری و شهرسازی آرمان‌شهر*، ۱۱(۲۵)، ۱۶۳-۱۷۶.

مسعود، محمد و حق وردیان، فاطمه. (۱۳۹۱). نقش سرمایه اجتماعی بر توانمندسازی سکونتگاه‌های غیررسمی (مطالعه موردی: محله استخر عینک رشت). *مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی*، ۷(۱۸)، ۱۲۸-۱۴۰.

مطلبی، قاسم؛ خدادادی آق قلعه، فاطمه و اکبری، علی. (۱۳۹۵). تأثیر احساس امنیت بر رضایت‌مندی سکونت‌های در مجتمع مسکونی هزار دستگاه نازی‌آباد تهران بر اساس مدل (C.P.T.E.D). *تشریح هنرهای زیبا: معماری و شهرسازی*، ۲۱(۱)، ۶۷-۷۸. <https://doi.org/10.22059/jfaup.2016.59690.78-67>

نعمت‌اللهی، سیمین‌دخت. (۱۳۹۴). تحلیل جامعه‌شناختی ناپایداری توسعه شهری در سکونتگاه‌های غیررسمی کلان‌شهرها (نمونه موردی شهر تبریز). *مطالعات جامعه‌شناسی*، ۸(۲۶)، ۳۷-۵۱.

هاشم‌پور، پریسا و سامی، زیبا. (۱۳۹۸). کیفیت محیطی مؤثر در حیات‌پذیری مجتمع‌های مسکونی (مطالعه موردی مجتمع مسکونی امام، چمران، آسمان شهر تبریز). فصلنامه مطالعات شهری، ۸(۳۰)، ۵۵-۶۸.

هاشم‌پور، رحیم؛ سیفایی، مهسا و صالحی، نگین. (۱۴۰۱). توانمندسازی اجتماعی در سکونتگاه‌های غیررسمی شهری با تکیه بر دارایی‌ها. مهندسی و مدیریت ساخت، ۷(۱)، ۶۶-۷۴.

زنگی‌آبادی، علی و مبارکی، امید. (۱۳۹۱). بررسی عوامل مؤثر بر شکل‌گیری حاشیه‌نشینی شهر تبریز و پیامدهای آن مطالعه موردی (محلات احمدآباد، کوی بهشتی، خلیل‌آباد). جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی، ۲۳(۱)، ۶۷-۸۰.

References

- Abbaszadeh, S., & Tamry, S. (2012). Analysis of Factors Affecting the Improvement of Pedestrian Walkway Spatial Quality and Pedestrian-oriented Spaces, in order to Increase the Social Interactions Level of People (The case study: Tarbiat & Valiasr axis, Tabriz metropolitan). *Motaleate Shahri*, 1(4), 95-104. [in Persian]
- Abdollahi, M. (2013). Assess the social dimensions of urban neighborhoods in the context of social capital perspective; case study: shiraz. *Urban Management*, 11(32), 163-184. [in Persian].
- Achmad, W. (2024). Social Empowerment Strategy For Urban Poor Communities. *Jurnal Ekonomi*, 13(01), 2121-2130
- Adeleke, F.O., & Adeyemi, S.B. (2020). School Effects on Social Development of Preschool Children in Nigeria. *KIU Journal of Humanities*, 4(4), 47-54.
- Anderson-Butcher, D. (2019). Youth Sport as a Vehicle for Social Development. *Human kinetics journals*, 8(3), p. 180-187. <https://doi.org/10.1123/kr.2019-0029>
- Azarafza, M., & Ghazi, A. (2016). Urban geology of Tabriz City: Environmental and geological constraints. *Advances in Environmental Research*, 5(2), 95-108. <https://doi.org/10.12989/aer.2016.5.2.095>
- Azimi, N., Karami, N., & Atabakhsh, F. (2017). The Role of Social and Physical Factors on Citizens' Perception of Security in Rasht. *Armanshahr Architecture & Urban Development*, 10(19), 131-142. [in Persian]
- Bakker, Y. W., de Koning, J., & van Tatenhove, J. (2019). Resilience and social capital: The engagement of fisheries communities in marine spatial planning. *Marine Policy*, 99, 132-139. <https://doi.org/10.1016/j.marpol.2018.09.032>
- bargi, S. (2020). Investigating the Impact of Empowerment Programs in Suburbs on increasing social participation (Case Study: Pakdasht County). *Geography and Human Relationships*, 3(2), 172-191. [in Persian]
- Barimani, H., & Karsami, A.G. (2018). Investigating the relationship between urban services provided by Sari. Municipality and enhanced quality of life of citizens living in marginalized areas (slums). *The Islamic College University Journal*, 12 (48), 37-52.
- Casey, M., saunders, J., & o'hara, T. (2010). Impact of critical social empowerment on psychological empowerment and job satisfaction in nursing and midwifery settings. *Journal of Nursing Management*, 18(1), 24-34.
- daneshpour, A., & charkhchyan, M. (2007). Public Spaces and Factors Affecting Collective Life. *The Monthly Scientific Journal of Bagh-e Nazar*, 4(7), 19-28. [in Persian].
- Dhairyya, A. P., & Herawati, E. (2019). Pemberdayaan Sosial dan Ekonomi pada Kelompok Penyandang Disabilitas Fisik di Kota Bandung. *Umbara*, 4(1), 53-65. <https://doi.org/10.24198/umbara.v4i1.19039>
- emami, A., Bazdar, M., Safari, M., & Farahnaki, R. (2023). The Determination of Relationship between Sense of Belonging and its Social Indicators, Case Study: Ziarat Village-

- Golestan. *Armanshahr Architecture & Urban Development*, 10(21), 11-21. [in Persian]
- Evers, H. D., & Korff, R. (2002). *Urbanisme di Asia Tenggara: Makna dan kekuasaan dalam ruang-ruang sosial*. Yayasan Pustaka Obor Indonesia.
- Ganjloo A, Saeedi Mofrad S. (2019). Analysis the position of Non-governmental Organizations and Community Based Organization about Informal Settlement empowering through Grounded Theory method. *Geographical Research*, 34 (4), 483-491. <http://dx.doi.org/10.29252/geores.34.4.483> [in Persian].
- Ghanbari Ghozikali M, Mosaferei M, Naddafi K. (2013). Environmental Health Problems and Indicators in Tabriz, Iran. *Health Promot Perspect*, 3(1), 113-123. doi: 10.5681/hpp.2013.013
- Haidari Sarban, V. (2021). Investigating the Effects of Social Empowerment on the Political Participation of Rural Women (Case Study: Tabriz County). *Geography and Regional Development*, 19(1), 177-147. <https://doi.org/10.22067/jgrd.2021.50462.0> [in Persian].
- Hashempour, P., & sami, Z. (2019). Environmental quality affecting the livability of residential complexes (Case study: residential complex of Emam town, Shahid Chamran and Asemane Tabriz). *Motaleate Shahri*, 8(30), 55-68. doi: 10.34785/J011.2019.969 [in Persian].
- Hashempour, P., & sami, Z. (2019). Environmental quality affecting the livability of residential complexes (Case study: residential complex of Emam town, Shahid Chamran and Asemane Tabriz). *Motaleate Shahri*, 8(30), 55-68. doi: 10.34785/J011.2019.969 [in Persian].
- Hashempour, R., Seyfaei, M., & Salehi, N. (2022). Social empowerment in informal urban settlements based on assets. *Journal of Engineering & Construction Management*, 7(1), 66-74. [in Persian].
- Heidari, A. A., taghipour, M., & bagheri, M. (2023). Investigating the Quality of Permeability of Gateways on the Extent of User Attendance in Bazaar (Case Study: Shiraz Traditional Bazaar). *Motaleate Shahri*, 12(46), 17-32. doi: 10.34785/J011.2023.119 [in Persian].
- Hosseini, A., Finn, B.M., & Momeni, A. (2023). The complexities of urban informality: A multi-dimensional analysis of residents' perceptions of life, inequality, and access in an Iranian informal settlement, *cities*, 132. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2022.104099>
- Hsueh, H.-Y. (2019). The role of household social capital in post-disaster recovery: An empirical study in Japan. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 39(2), 101-199. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2019.101199>
- Ismowati, M., & Subhan, A. (2018). Implementasi program pemberdayaan sosial kegiatan rehabilitasi sosial rumah tidak layak huni (RTLH) bagi masyarakat miskin di kabupaten Pandeglang. *Transparansi: Jurnal Ilmiah Adminestراسی*, 1(2), 194-205.
- jahani Dolatabad, E., & jahani Dolatabad, R. (2018). Solutions for Empowering Low Income Groups Relying on Domestic Jobs. *Social Development & Welfare Planning*, 9(36), 104-140. <https://doi.org/10.22054/qjsd.2018.9598>[in Persian].
- Jamali Haji Hassan Sofla, E., & Nematollahi Bonab, S. (2021). examining and evaluating the role of citizens and their social participation in achieving sustainable urban development goals (case example: city of tabriz). *Urban Environmental Planning and Development*, 1(1), 95–112. <https://dori.net/dor/20.1001.1.27833496.1400.1.1.16.4> [in Persian].
- Kang, Y. (2020). Social empowerment through knowledge transfer: Transborder actions of Hong Kong social workers in mainland China. *China Information*, 35(3).
- Kellett, P. (2011). Contemporary vernaculars: Informal housing processes and vernacular theory. *ISVS e-Journal*, 2(1), 1-11.
- Khorasani Moghadam, S., Mozaffar, F., & Hosseini, S. B. (2018). Social Capital Indicators Affecting Resident's Satisfaction in Informal Settlements (Case: Farahzad-Tehran, North Farahzad). *Social Capital Management*, 5(2), 233-261. <https://doi.org/10.22059/jscm.2018.255954.1585> [in Persian]

- kiani salmi, S., Shaterian, M., & safari, H. (2020). Identification of facilitating factors for the empowerment of Marginalized Neighborhoods of Isfahan (Case Study: Asheghabad Neighborhood). *Geographical Urban Planning Research (GUPR)*, 8(1), 161-192. <https://doi.org/10.22059/jurbangeo.2019.288058.1154> [in Persian]
- Latifi, Gh.R., Khani, H., & Khaksari Rafsanjani, A. (2015), *urban space, social life (Bastri in the realization of social interactions)*, Tehran, Negarestane Andisheh Publications. [in Persian]
- Madani, R., Einifar, A., Judd, B., & Jalili, M. (2019). Factors Affecting the Development of Sense of Community in Gated Communities: A Case Study of Gated Communities in Hamedan. *Armanshahr Architecture & Urban Development*, 11(25), 163-176. [in Persian].
- Marmot, M., & Bell, R. (2011). Social determinants and dental health. *Adv Dent Res*, 23(2), 6-201. <https://doi.org/10.1177/0022034511402079>. PMID: 21490231.
- Masoud, M., & Haghverdian, F. (2012). The Role of Social Capital on empowerment of the informal settlements (case study: around of Eynak neighborhood in Rasht city). *Journal of Studies of Human Settlements Planning*, 7(18), 128 – 140. [in Persian]
- Mobarak Bakhshayesh, M., Ahmadi, A., Rajabi, M., & Goli, A. (2023). Residential Stability in Informal Settlements of the City of Tabriz, Iran. *Journal of Population Association of Iran*, 17(34), 241-268. <https://doi.org/10.22034/jpai.2023.1986899.1261> [in Persian].
- Mohseni Tabrizi, A. R., Moidfar, S., & Golabi, F. (2011). Generational Approach to Examine the Social Trust Amone Different Generations. *JOURNAL OF APPLIED SOCIOLOGY*, 22(1 (41)), 41-70. [in Persian]
- Motalebi, G., Khodadadi Agh Ghal'e, F., & Akbari, A. (2016). Effect of the Sense of Security of Housing Satisfaction in Naziabad Residential Complex in Tehran Based On C.P.T.E.D Model. *Journal of Fine Arts: Architecture & Urban Planning*, 21(1), 67-78. <https://doi.org/10.22059/jfaup.2016.59690> [in Persian]
- Nassar, D.M., & Elsayed, H.G. (2018). From informal settlements to sustainable communities. *Alexandria Engineering Journal*, 57(4), 2367-2376. <https://doi.org/10.1016/j.aej.2017.09.004>
- Nematollahi, S. (2015). The sociological analysis of unsustainability of urban development in informal settlements of metropolis (case study of Tabriz). *Sociological studies*, 8 (26), 37–51. [in Persian]
- Rasoulzadeh Aghdam, S., adlipour, S., & abedini, S. (2018). A Sociological Study of the Relationship between Social Capital and Cultural Deviance (Case Study: Undergraduate Students of Azarbaijan Shahid Madani University). *Contemporary Sociological Research*, 7(12), 23-43. <https://doi.org/10.22084/csr.2018.12150.1286> [in Persian].
- Sadabadi, A. A., Rahimi Rad, Z. (2021). Social innovation participatory action research for empowerment of marginalized people. *Social work and policy*, 15(1), 160-172. <https://doi.org/10.1111/aswp.12228>
- Sadeghi, HMJ., & Asadi, S. (2019). Utilizing sense of community of marginalized areas to achieve sustainable urban development (case study: Ahmedabad neighborhood in Tabriz, Iran). *Arts & Humanities Open Access Journal*. 3(2), 85-96. DOI: 10.15406/ahoaj.2019.03.00112
- Sadeghpour, B., & Moradi, V. (2010). *Statistical analysis with SPSS and AMOS software*. Mazandaran University. [in Persian]
- Sadeghy, N., Zabihi, H., & Eslami, S. G. (2015). Comparative Analysis about Third Space location and cognitive map of citizen safety feeling, Toward a strategy to reduce fear of crime- Case study: Esfahan. *Spatial Planning*, 5(2), 93-116. [in Persian]
- Safaralizadeh, E., akbari, M., boostan Ahmadi, V., & Mousavi, C. (2022). Investigating the Indices of Social Capital and its Relationship with Sustainable Urban Development. *Journal of Applied Research in Geographical Sciences*, 22(66):105-123. <http://dx.doi.org/10.52547/jgs.22.66.105> [in Persian]

- Sahmpoor, H., Maroofnezhad, A. (2022). Analysis of the Level of Satisfaction Residents of Informal Settlements Using the Codas Model (Case study: City Of Port Imam Khomeini). *Geography, Urban and Regional Studies*, 10(40), 21-40. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.20087845.1400.10.40.2.0> [in Persian]
- Sajjadi, S. M., Danaeinia, A., & Divandari, J. (2022). Improving Housing Security based on the Explanation of Visual Access Indicators in Historical Houses of Bushehr. *Armanshahr Architecture & Urban Development*, 15(40), 85-100. [in Persian]
- Samadzad, S. (2024). Investigating the impact of empowerment on entrepreneurship with emphasis on social innovation in informal settlements in Tabriz. *International Journal of Innovation in Management, Economics and Social Sciences*, 3(4), 35–47.
- Sargolzaee Javan, T., & Hadyani, Z. (2017). Investigating the Feasibility of Empowering the Informal Settlements Quarters by Increasing the Social Capital (Case Study: Shir-Abad Quarter of Zahedan). *Social Welfare Quarterly*. 16(63), 185-214. [in Persian]
- Sharifinia, Z., Nura, M.R., & Sanadgol, M. (2011). Improvement and Organization of Informal Habitation with Emphasis on Economic, Social, Anatomical and Environmental Indicators Case Study: In Azadshahr (Gholam Tape Bazi District). *Quarterly Geographical Journal of Territory*, 8(30), 121 - 134. [in Persian]
- shaterian, M., & Kayani Salma, S. (2017). Investigation and Comparing Dimensions of Empowerment among Urban Neighborhoods (Case Study: Mashhad Backyard Neighborhood & Taher and Mansour Neighborhood of Kashan). *Journal of Urban Social Geography*, 3(4), 63-86. <https://doi.org/10.22103/juas.2017.1780> [in Persian]
- Shaterian, M., & Mirzaei, A. (2022). Evaluation of Youth Empowerment in Informal Settlements (Case Study: Ali Ibn Abitaleb Neighbourhood, Arak City). *Spatial Planning*, 12(4), 23-42. <https://doi.org/10.22108/sppl.2023.136704.1698> [in Persian]
- Shojaee, D., & Partovi, P. (2015). Analysis of Factors Affecting the Creation and Promotion of Sociability in Public Spaces in Different Scales of Tehran City (Case studies: Two Neighborhoods and an Area in District 7 Tehran). *Bagh-e Nazar*, 12(34), 93-108. [in Persian]
- Straub, A. M., Gray, B. J., Ritchie, L. A., & Gill, D. A. (2020). Cultivating disaster resilience in rural Oklahoma: Community disenfranchisement and relational aspects of social capital. *Journal of Rural Studies*, 73(1), 105-113. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2019.12.010>
- Susilawati, S. (2016). Pengembangan ekowisata sebagai salah satu upaya pemberdayaan sosial, budaya dan ekonomi di masyarakat. *Jurnal Geografi Gea*, 8(1), 43-50. <http://dx.doi.org/10.17509/gea.v8i1.1690>
- Taheri, E., Jamshidian, L.S., Torkfar, A., & Moghaddasi, M. (2022). The effect of participation in leisure sports activities on social competence and social growth. *Sport Psychology Studies*. 11(39). 135-154. [in Persian]
- Tanzilt, T. (2018). Community Empowerment Strategy Based on Social and Cultural Capital of Coastal Communities at Makassar Island. *Earth and Environmental Science*. 156.
- Úcar Martínez, X., Jiménez-Morales, M., Soler Masó, P., & Trilla Bernet, J. (2017). Exploring the conceptualization and research of empowerment in the field of youth. *International Journal of Adolescence and Youth*, 22(4), 405–418. <https://doi.org/10.1080/02673843.2016.1209120>
- UN-Habitat. (2013). The State of the World Cities Report 2012/13.
- Vertigans, S., & Neil Gibson, N. (2020). Resilience and social cohesion through the lens of residents in a Kenyan informal settlement. *Community Development Journal*, 5(4), 624–644. <https://doi.org/10.1093/cdj/bsz012>
- Zam, F., Firoozfar, F., Mansouri, E., & Vali zibayi, K. (2017). An Introduction of Conceptual Literature of Social – Psychological Empowerment. *Rooyesh*, 6(2), 189-206. [in Persian].
- Zanganeh, M., Safaei, M. J., & Samiei, M. (2019). Research on empowerment approach to

- organizing informal settlements (Case study: Torbat-e Heydarieh). *Geography*, 17(62), 191-205. [in Persian]
- Zangiabadi, A., & Mobaraki, O. (2012). An Analysis of Effective Factors in Creation of Slums in Tabriz City and their consequences (Case study: Ahmadabad, koyebeshti, khalilabad). *Geography and Environmental Planning*, 23(1), 67-80. [in Persian]